

BEM CİNSİYET ROLÜ ENVANTERİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Dr. Zehra DÖKMEN

Cinsiyet rolleri, geleneksel olarak kadın-erkek rolleri ile sınırlı tutulmuş ve bireylerin ya erkek ya da kadın rolüne sahip oldukları, bu iki rolün aynı bireyde birarada bulunmayacağı kabul edilmiştir. Oysa günümüzde bireylerin hem kadın hem de erkek cinsiyet rollerini birlikte gösterebilecekleri belirtilmektedir (Bem, 1974). Buna göre, cinsiyet rolleri maskülen (masculine), feminen (feminine) ve androjen (androgynous) olarak belirlenebilir; hatta bunlara "belirsiz cinsiyet rolü" de eklenebilir.

Bem (1974), bireylerin benimsedikleri cinsiyet rollerini ayırabilmek üzere kendi adıyla anılan cinsiyet rolü envanterini (Bem Sex-Role Inventory-BSRI) geliştirmiştir. Bem Cinsiyet Rolü Envanteri, orijinal olarak 20'si maskülen ve 20'si feminen olarak kabul edilen toplam 40 kişilik özelliğini ve ek olarak 20 de sosyal kabuledilirlik (social desirability) özelliğini içermektedir. Böylece, orijinal Bem Cinsiyet Rolü Envanteri, (1) Kadınlık (femininity), (2) Erkeklik (masculinity) ve (3) Sosyal Kabuledilirlik (social desirability) olmak üzere üç ayrı ölçekten oluşmaktadır. Sosyal Kabuledilirlik ölçeği, cinsiyet bakımından tamamen nötr bir ölçek olup diğer iki ölçek için nötr bir bağlam sağlamak üzere kullanılmaktadır. Envanter, kişiyi kendinde gördüğü maskülen ve feminen kişilik Özellikleri arasındaki farklılığa göre, maskülen, feminen ya da androjen olarak betimlemektedir (Bem, 1974).

Batı literatüründe cinsiyet rolleri ile ilgili çalışmaların çoğunda Bem'in envanteri kullanılmaktadır. (Örneğin, Denmark, Shaw Ciali, 1985; Gunter ve Gunter, 1990; Chusmir ve Koberg, 1986; Chusmir ve Koberg, 1990; Quackenbush, 1990; Bemard, Böyle, Jackling, 1990). Bu yaygın kullanım, kuşkusuz Envanter'in güvenilir ve geçerli olmasından kaynaklanmaktadır ama bireylerin cinsiyet rollerini iki uçlu (kadın-erkek) bir boyutla sınırlı tutmanın ötesinde bir üçüncü uçtan (androjen) hatta bir dördüncüsünden de söz edebilmesi kullanışbğını önemli ölçüde artırmaktadır. Çünkü cinsiyet rollerini kadın-erkek rolleri ile sınırlamamak günümüz koşullarına, çağdaş yaşama daha uygun düşmektedir.

Bu aracın Türkiye'de yaygın bir kullanımı olduğu söylenemez. Çok az sayıda araştırmacının bu araçla ilgilendiği görülmektedir (Örneğin, Kavuncu, 1987, Koyuncu, 1983). Belki de bu durum, Envanter'in geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının eksikliğinden ileri gelmektedir.

Kavuncu (1987), Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'ni Türk toplumuna uyarlama çalışması yapmıştır. Bu uyarlama çalışmasında Bem'in Amerikan toplumuna göre geliştirdiği ve doğal olarak İngilizce olan Envanter, İngilizceyi ve Türkçeyi çok iyi bilen 13 kişilik bir uzman grubu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Envanteri oluşturan 60 sıfatın her birinin Türkçe karşılığı üzerinde % 70'lik görüş birliği sağlanarak Türkçe formu elde edilmiştir. Envanterin bu Türkçe formunu oluşturan sıfatların Türk toplumundaki kadınlık-erkeklik ve sosyal kabuledilirlik özelliklerine uygunluğunu 30 kişilik bir uzman grubu değerlendirmiş ve sonuç olarak Türk toplumuna uygunluğu konusunda % 70'lik bir görüş-birliğine varılamayan sıfatlar çıkarılarak yerlerine önerilen yeni sıfatlar konmuştur. Böylece Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türk toplumuna uygun olduğu ileri sürülen formu geliştirilmiştir. Kavuncu, bu envanterin güvenilirlik ve geçerlik çalışmasını da yapmıştır. 208 deneklik bir öğrenci grubunda yapılan test-tekrar test çalışması sonunda,

Kadınlık Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı, . 75 ($p < .05$),

Erkeklik Ölçeği'nin " " . 89 ($p < .05$),

Sosyal Kabuledilirlik Ölçeği'nin " . 87 ($p < .05$),

olarak bulunmuştur (Kavuncu, 1987).

Envanterin geçerlik çalışması için de Kavuncu, MMPI'nin Erkeklik-Kadınlık Formunu ölçüt olarak kullanmış ve 33 kişilik (19 kız, 14 erkek) bir denek grubunda bu iki envanteri kullanarak ölçüt geçerliğine bakmıştır. Elde edilen geçerlik katsayıları, Bem Erkeklik Ölçeği için erkeklerde .40 ($p > .05$), kızlarda .73 ($p < .05$), tüm deneklerde .47 ($p < .05$) olduğu görülmektedir. Bem Kadınlık Ölçeğinin geçerlik katsayıları ise, erkeklerde .39 ($p > .05$), kızlarda .69 ($p < .05$), tüm deneklerde .39 ($p < .05$) dir.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türkçe formunun erkekler için geçerli bulunmadığı anlaşılmaktadır. Oysa kızlar için ve tüm denekler için Envanterin geçerli olduğu söylenebilir. Kavuncu, bu sonucun MMPI'nin sözü edilen bu iki alt testinin günümüz koşullarına uygun olmamasından kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca bu sonucun denek sayısının azlığından ileri gelmesi de mümkündür.

Batı literatüründe çok kullanıldığı görülen bu araçtan Türkiye'de yapılan araştırmalarda da yararlanılabilmesi için geçerliği konusundaki kuşkuların giderilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Kadınlık ve Erkeklik ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirliğine bir kez daha bakılmıştır. Kavuncu (1987) tarafından kullanılıp amaca uygun olmadığı için eleştirilen MMPI'nin ilgili alt ölçekleri yerine bu araştırmada Kandiyoti'nin (1982) Cinsiyet Rollerine İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'nin Kadınlık ve Erkeklik alt ölçeklerinden, ölçüt geçerliğini belirlemek üzere, yararlandığıdır.

Amaç:

Araştırmacı, yapmayı tasarladığı yeni araştırmalarında Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'ni kullanmayı planlamaktadır. Ancak, bu envanterin geçerliği konusunda kuşku vardır; bu kuşkuğu gidermek için geçerliğine başka bir ölçütle yeniden bakmak gerekmiştir. Bu nedenle, bu araştırma ile Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerliğinin ve güvenilirliğinin saptanması amaçlanmıştır. Bu amaç için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Kadınlık ölçeği ile Kandiyoti'nin Cinsiyet Rollerine İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'nin Kadınlık alt ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Bem Envanteri'nin Erkeklik Ölçeği ile Kandiyoti ölçeği'nin Erkeklik alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Bu soruların cevapları Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerliği ile ilgilidir. Üçüncü ve dördüncü sorular ise Envanterin güvenilirliğine ilişkindir:

3. Bem Envanteri'nin Kadınlık Ölçeği'nin iki yarısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

4. Bem Envanteri'nin Erkeklik Ölçeği'nin iki yarısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Denekler

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek için 100 denekle çalışılmıştır. Denekler A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileridir; 54'ü kız, 46 sı erkektir; yaşları 17-32 arasında değişmektedir.

Araçlar

Geçerliği ve güvenilirliği araştırılan araçlar, Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Kadınlık ve Erkeklik ölçekleridir. Araştırmada bu ölçeklerin Kavuncu (1987) tarafından Türk toplumuna uyarlanan formu kullanılmıştır. Envanter üç ölçekten oluşmaktadır; 1) Kadınlık ölçeği, 2) Erkeklik Ölçeği, 3) Sosyal Kabuledilirlik Ölçeği. Kadınlık Ölçeğinde, kadınlık rolünü yansıtan 20 sıfat, Erkeklik Ölçeği'nde erkeklik rolünü yansıtan 20 sıfat, Sosyal Kabuledilirlik Ölçeği'nde de nötr 20 sıfat bulunmaktadır. Bu araştırmaya Sosyal Kabul Edilirlik Ölçeği dahil edilmemiştir. Son yıllarda yapılan bazı araştırmalarda (Örneğin Bernard, ve Böyle, 1990; Chusmir ve Koberg, 1990) bu ölçeğin kullanılmadığı görülmektedir. Envanterin bu alt ölçekleri ayrı ayrı değerlendirilerek herbiri için ayrı puanlar elde edilmektedir.

Orijinalinde, üç ölçeğe ait toplam 60 sıfat karışık sırada olmak üzere tek bir ölçek halinde uygulanmaktadır. Bu araştırmada ise Kadınlık ve Erkeklik ölçeklerine ait 40 sıfat, karışık bir sıra elde etmek için alfabetik olarak düzenlenmiş ve tek ölçek gibi uygulanmıştır.

Envanterin bu araştırmada kullanılan uygulama yönergesi şöyledir;

"Aşağıda verilen özelliklerin herbirinin sisi *tanımlama* bakımından ne ölçüde uygun olduğunu düşününüz, Her bir özelliğin karşısına size uygunluğunu,

- 1 Hiç uygun değil
- 2 Genellikle uygun değil
- 3 Bazen uygun değil
- 4 Kararsızım
- 5 Bazen uygun
- 6 Genellikle uygun
- 7 Her zaman uygun

anlamına gelmek üzere numaralandırınız."

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerlik çalışmasında ölçüt olarak kullanılan araç Kandiyoti'nin (1982) geliştirdiği Cinsiyet Rollerini İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'dir. Bu ölçek, 10'u kadın ve 12'si erkek özelliğini yansıtan 22 sıfattan oluşmaktadır. Her sıfat 5 basamaklı (1: hiç uygun değil, 5: çok uygun) olarak ölçeklenmiştir. Ölçekte, orijinal olarak, her

denek için cinsiyet rolü ile ilgili kalıp yargı puanı elde edilmektedir. Ölçeğin tek boyutluluğu faktör analizi ile belirlenmiştir. Baykal'ın (1988) belirttiğine göre, bu faktör analizi sonuçları ölçeğin geçerliğini göstermektedir ve cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılara ilişkin tek faktör elde edilmiştir. Buna kadın erkek özellikleri faktörü denmiştir. Baykal (1988), ölçeğin iç tutarlık (Cronbaph alfa) katsayısının, .74, test-tekrar test güvenilirliğinin de, .79 olduğunu belirtmektedir.

işlem

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türkçeye uyarlanan formunun geçerliğini belirlemek için Kandiyoti'nin Cinsiyet Rollerini İle İlgili Kalıp Yargı Ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu iki Ölçek deneklere bir arada uygulanmıştır. Ölçeklerin deneklere verilmiş sırası, yorgunluk faktörünü kontrol edebilmek için dönüşümlü tutulmuştur.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ile elde edilen Kadınlık ve Erkeklik toplam puanları ile diğer ölçeklerden alınan puanlar arasındaki korelasyonlara bakılmış ve ölçeğin geçerliği için kanıt elde edilmiştir. Kandiyoti tarafından geliştirilen Cinsiyet Rollerini İle İlgili Kalıp Yargı Ölçeği, esasen tek bir kalıp yargı puanı vermektedir. Ancak bu araştırma için, bu ölçek iki ayrı ölçek (Kadınlık ve Erkeklik Ölçekleri) olarak ele alınmış ve iki ayrı puan elde edilmiştir. Bu iki puan ile Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nden elde edilen iki puan arasındaki korelasyonlar, incelenmiştir. İki kadınlık ölçeği ve iki erkeklik ölçeği toplam puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı korelasyonların Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerliği için kanıt olarak ele alınması düşünülmüştür.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin güvenilirlik çalışması Kavuncu (1987) tarafından yapılmış, test-tekrar test güvenilirliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada ise, ölçeklerin iki yarı güvenilirliğine bakılmıştır. Kadınlık ve Erkeklik ölçeklerinin herbiri 10'ar maddelik iki yarıya (1. ve 2. yarı) bölünmüş ve bunlar arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Bulunan korelasyon katsayıları ölçeklerin yaralarına ilişkin güvenilirliği gösterdiği için ölçeklerin bütünlerinin güvenilirliğini elde etmek üzere Spearman-Brown Düzeltme Formülü kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLARI

Bu araştırmanın amacı, Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin iki ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğini saptamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek

için cevapları aranan sorular daha önce verilmiştir. Aşağıda bu sorulara cevap olacak bulgular ele alınmaktadır.

Bem Cinsiyet Rolü Envanterinin Geçerliliği:

Bu envanterin iki ölçeğine ilişkin geçerliliğini saptamak için Kandiyoti'nin Cinsiyet Rollerini ile ilgili Kalıp Yargı Ölçeği'nin ölçüt olarak kullanılması ile elde edilen sonuçlar Tablo 1 ve 2'de verilmektedir.

Tablo 1
Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ve Kandiyoti Cinsiyet Rollerini ile İlgili Kalıp Yargı Ölçeği ile Elde Edilen Aritmetik Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Denekler (N)	Bem Cinsiyet Rolü Envanteri				Cinsiyet Rollerini ile İlgili Kalıp Yargı Ö.			
	Kadınlık Ölç.		Erkeklik Ölç.		Kadınlık Ölç.		Erkeklik Ölç.	
	X	S	X	S	X	S	X	S
Kızlar								
Kızlar (54)	105.28	10.75	91.26	11.63	36.89	4.07	37.28	5.58
Erkekler (46)	105.65	11.78	101.35	15.08	35.59	4.41	38.74	5.81
Tüm denekler (000)	105.45	11.18	95.90	14.19	36.29	4.26	37.95	5.70

Tablo 1'de, kız ve erkek deneklerin Bem Envanteri'nin iki ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları görülmektedir. Bu aritmetik ortalamalar arasındaki farkların anlamlılıklarına da bakılmıştır. Kız ve erkek deneklerin, Bem Kadınlık Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir ($t = 0.16$, $p > .05$). Ancak, Erkeklik ölçeği'nden alınan puanların aritmetik ortalamaları arasında cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($t = 3.69$, $p < .01$). Envanterin Kadınlık Ölçeği'nin aksine Erkeklik Ölçeği'nin cinsiyete duyarlı olduğu anlaşılmaktadır; erkek denekler Erkeklik ölçeğinden daha yüksek puan almışlardır. Bem'in (1974) çalışmasında ise bu durum iki ölçek için de söz konusudur; kızlar Kadınlık, erkekler de Erkeklik ölçeğinde anlamlı bir şekilde daha yüksek puan almışlardır. Öte yandan bu çalışmada kızların da erkeklerin de iki ölçekten aldıkları puanlar arasındaki ilişkiler anlamlı değildir (Kızlar; $r = .158$, $p < .05$; erkekler; $r = .156$, $p > .05$). Buna göre, bu iki puan, Bem'in (1974) belirttiği gibi birbirlerinden bağımsızdır, yani. envanterin yapısı erkeklik ve kadınlık puanlarını hiçbir şekilde sınırlamamaktadır, bunlar bağımsız bir şekilde değişmektedir.

Tablo 2'de Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ile Kandiyoti'nin Cinsiyet Rollerini ile ilgili Kalıp Yargı ölçeği puanları arasındaki korelasyonlar verilmektedir.

Tablo 2
Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ve Cinsiyet Rollerine İlgili Kalıp Yargı Ölçeği Puanları
Arasındaki Korelasyonlar

Denekler	Kadınlık Ölçekleri		Erkeklik Ölçekleri	
	r	P	r	P
Kızlar	.54	.01	.61	.01
Erkekler	.49	.01	.66	.01
Tüm denekler	.51	.01	.63	.01

Tablo 2'de görüldüğü gibi, Bem Envanteri'nin iki ölçeği de Kandıyoti'nin ölçeğine ait iki alt ölçek ile anlamlı ilişkiler göstermektedir. Buna göre, geçerlik ile ilgili olarak sorulan ilk iki sorunun cevabı, bu ölçekler arasında anlamlı ilişkiler olduğudur ve buna göre ölçeklerin geçerli oldukları söylenebilir. Kavuncu'nun (1987) ölçeklerin geçerliklerine ilişkin kuşku yaratıcı bulgularına karşın burada daha kesin sayılabilecek bir kanıt getirilmiştir.

Bem Cinsiyet Rolü Envanterinin Güvenirliği

Kavuncu (1987), iki ölçeğin de güvenirliliğini test-tekrar test yöntemi ile belirlemiştir. Bu çalışmada yarıya bölme yöntemi ile bulunan, güvenirlilik katsayıları ise Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3
Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Güvenirlilik Katsayıları

Ölçekler	r	P
Kadınlık Ö.	.77	.01
Erkeklik Ö.	.71	.01

Ölçeklerin yarıya bölme yöntemi ile bulunan güvenirlilik katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, ölçeklerin iç tutarlılık açısından incelenen güvenirliliğinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Kavuncu'nun (1987) test-tekrar test güvenirliliğine ilişkin bulguları ile bu bulgular birlikte düşünüldüğünde Envanterin bu iki ölçeğinin güvenilir ölçekler olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Kadınlık ve Erkeklik Ölçeklerinin geçerli ve güvenilir Ölçekler olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu ölçekler, cinsiyet rollerinin belirlenmesi gereken araştırmalarda güvenle kullanılabilir.